

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

М. М. Боднарчуккандидат юридичних наук, адвокат
Ради адвокатів Івано-Франківської області

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПІВ «СВОБОДА» ТА «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» У ПРАВООХОРОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті здійснено спробу філософсько-правового обґрунтування імплементації принципів «свобода» та «відповідальність» у правоохоронній діяльності. Відзначено, що свобода у сфері диспозитивного сегменту правоохоронної діяльності визначається здебільшого пунктами конкретних договорів та угод, містить вказівку на сторони, що самі формулюють основи відповідальності в разі її недотримання. Проте, в цьому випадку, і правоохоронним, і правозахисним органам відводиться роль гаранта реалізації свободи однієї сторони та відповідальності іншої в разі неможливості досягнення згоди. З'ясовано, що площина принципів права загалом, принципів свободи та відповідальності зокрема, лежить у сфері права природного, спроба виводити ці категорії в позитивно-правовий прагматичний вимір – завдання складне, але посильне і корисне.

Ключові слова: імплементація, свобода, відповідальність, правоохоронна діяльність, правовідносини, людина, філософія права.

Постановка проблеми. Будь-який державний орган, зокрема правоохоронний, має керуватися законністю і правопорядком, без яких захист прав, свобод та інтересів громадян не можливий. З метою охорони людини – держава в особі державних органів накладає певні рамки, за якими природна свобода (свобода волі) не зможе відкритись в усій її сутності та показати свій істинний прояв. Торкаючись питання відповідальності, кожної окремо взятої особи в суспільстві, потрібно наголосити, що її можна досягнути лише завдяки впливу зовнішніх чинників, котрі стимулюють кожного до виконання тих суспільно-правових та соціальних норм, що існують в цивілізованому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що принципи свободи та відповідальності у правозастосовній сфері набули розвитку у положеннях В.С. Бліхара, К.Ф. Гуценка, І. Канта, Н.А. Ковальова, Х. Ортеги-і-Гассета, Платона, Л.К. Савюка, В.Р. Слівінського, М.М. Цимбалука та інших, але й досі залишається чимало дискусійних питань, до яких належить і питання

імплементації принципів «свобода» і «відповідальність» у правоохоронну діяльність, тощо.

Зважаючи на це, **мета статті** полягає у філософсько-правовому обґрунтування імплементації принципів «свобода» і «відповідальність» у правоохоронну діяльність

Виклад основного матеріалу. Людина, перебуваючи в нинішніх умовах, піддається зовнішньому тиску, що супроводжується необхідністю обрати. У такому разі людське життя – це не що інше, як певний закономірний, причиново зумовлений процес одержання фактів, кожен з яких є наслідком одного вибору, а отже, і причиною іншого. На нашу думку, семантичне поняття вибору закладає три основні складники: реальну здатність, сам процес і результат самовизначення волі. Через це ми аналізуємо ознаки і властивості вибору як реальної здатності обирати. І тому визначаємо поняття «вибір» завдяки встановленню необхідної й достатньої передумови сукупності умов для констатації свободи вибору.

Окрім загального розуміння поняття свободи, виокремлюють й інші, наприклад, реальну

свободу, під якою розуміють політичну можливість держави, що зобов'язується гарантувати одне з основних прав людини. Різноманітність визначень свобод, що бере на себе можливість гарантувати вільна та правова держава, зумовлена багатьма фактами. Маємо на увазі не тільки суб'єктивно зумовлену різноманітність вживання цього терміна, але й об'єктивні, а відтак технічні й економічні, соціальні, правові та антропологічні умови фактичної реальної свободи. Це торкається також і невід'ємних гарантій прав людини бути вільною, котрі вона історично отримала і знову може цього позбутись. На сьогодні реальність свободи не є раз і назавжди визначеною сталістю, це постійно боротьба за право відстоювання інтересів, тому вона дуже вразлива. Відтак залежить вона і від зміни поколінь, і від невпинної боротьби, яка детермінується військовим та ідеологічним збігом обставин.

На думку Платона, «із крайньої свободи виникає найбільше та найжорстокіше рабство» [1, с. 381]. Ця теза правильна і з погляду релігії, і права. Адже у Святому Письмі мовиться, що «всякий, хто творить гріх, є рабом гріха», а з погляду права – кожна людина має власну свободу і в разі порушення цієї свободи будь-ким настає відповідальність за такі дії, що передбачено в Основному законі та інших суспільно-правових законах і нормах. У випадку, коли настає необмеженість формальної свободи, відбувається свавілля та хаос, тож, за словами Б. Спінози, «свобода є лише розумна та виважена воля». На думку Б. Спінози, свобода – це підпорядкованість усіх одному закону. Іншими словами, можна сказати, що автор мав на увазі загальносоціальний закон, який повинен діяти в суспільстві задля того, щоб не порушувалась свобода кожного, оскільки, як ми знаємо, свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої. Ж.-Ж. Руссо під свободою розумів підлеглість закону, котрий сам же себе встановив. Хоча, на нашу думку, такі характеристики закону, як всезагальність чи автентичність, не здатні показати всю повноту визначення поняття істинної свободи.

Як зазначав Х. Ортега-і-Гассет, «саме життя в певний момент виступає фатальністю, з одного боку, та свободою – з іншого, тому вільним є буття всередині цієї фатальності. Ця фатальність пропонує нам певний, незмінний набір можливостей і забезпечує нам різні долі. Через це ми приймаємо фатальність і в ній наважу-

ємося на долю. Життя – це доля. Є сподівання, що ніхто з тих людей, котрі дослухаються до мене, не візьме за необхідне доводити мені, що детермінізм заперечує свободу. Детермінізм, у кращому випадку, – це теорія про реальність універсуму. Хай наскільки вона точна, це всього-на-всього теорія, інтерпретація, усвідомлено спірна теза, котра потребує доведення. Тому, якби я був детерміністом, я не міг би повірити, що ця теорія впливає на первинну і безсумнівну реальність, яку ми зараз описуємо. Для детермініста його життя як таке відносно не детерміноване, і він вибирає в якийсь момент між детермінізмом та індетермінізмом. Значить, послатися у цьому плані на це питання було б рівнозначне незнанню того, що таке детермінізм і що таке аналіз первинної реальності. Того, що я сказав, недостатньо: життя – це одночасно фатальність і свобода, обмежена можливість, але все ж можливість, а отже, відкрита; але це неможливо й обґрунтувати» [2, с. 184–185].

«Свобода – це розкіш, яку не кожна людина зможе собі дозволити» – із цими словами О. Бісмарка не можна не погодитись, оскільки і в наш час свобода виступає неабиякою цінністю для людини, суспільства й держави зокрема. На нашу думку, саме свобода зіграла не останню роль на шляху розвитку і прогресу людської цивілізації. Говорячи, що кожна людини вільна від народження, кожен з нас погоджується із цією тезою, але чи вільна людина вже у свідомому віці? На це запитання, як і на багато інших, людина шукала відповіді і у філософії, праві, і в історії, але жодна з наук, на жаль, не може дати відповіді на це глобальне й одвічне питання.

Поняття про свободу, стверджує Кант, виступає природною основою людського єства, в якому, аби зрозуміти природу чуттєвого, потрібно зіставити необумовлене і те, що можемо пояснити розумом. Для цього в нас немає потреби вистрибувати за межі самих себе. За допомогою цього поняття сам наш розум не тільки пізнає себе через вищий і необумовлений практичний закон, але пізнає також й істота, яка усвідомлює цей закон (нашу власну особистість) як те, що відноситься до розумового сприйняття світу [3, с. 351]. Тому, на його думку, «з'єднання чистого теоретичного розуму з простим практичним в єдине пізнання не є чимось випадковим і довільним: воно апріорно засноване на самому ж розумі і, очевидно, необхідне. Так як всякий інтерес в підсумку завжди є інтересом практичного, то в такому разі чистий

практичний розум не може виступати в підпорядкуванні теоретичного і, отже, змінити природний порядок. У цьому випадку чистий розум завжди один і той самий – незалежно від того, чи це в теоретичному, а чи в практичному розумінні, судить згідно з апіорними принципами [3, с. 351–352].

У своїй праці «Критика чистого розуму» І. Кант обстоював думку, що ні свобода людини як емпіричної істоти в межах природної необхідності, ні його безсмертя, ні існування бога не можна довести. Проте не доказові теоретично, переконання ці – в існуванні свободи, безсмертя і бога – він оголошує необхідними вимогами «практичного» розуму. Мету посвідчення в їх дійсності переносить зі сфери вчення про знання у царину етики, з критики теоретичного розуму у критику розуму практичного, відтак етика досягає того, чого не може досягти гносеологія [3, с. 354]. Тому потрібно сказати, що визнання свободи, згідно з І. Кантом, необхідне, оскільки без неї неможливо визнання особистої відповідальності людини. У цьому випадку свобода виступатиме умовою можливості зобов'язання (відповідальності).

І. Кант зазначає, що атомарним елементом морального закону виступає моральний обов'язок, котрий, на відміну від права, що є системою норм, постає як певна чиста форма цілісної супремальної норми – категоричного імперативу, у кожному своєму прояві видозмінюється та есплікується щодо конкретного випадку. Однак потрібно сказати, що в категоричному імперативі І. Канта часто-густо стикаємося з таким поняттям, як моральний закон, який можна визначити так: «Стався до інших так, як хочеш, щоб вони ставились до тебе». Іншими словами, у категоричному імперативі акумулюються обов'язки лише стосовно інших людей. Проте до основи морального закону входить також виконання обов'язків до самого себе, через це І. Кант формулює такі обов'язки двома максимами: «принцип морального здоров'я, що означає жити з гармонією в природі, а також принцип морального благоденства – створи собі та формуль більш досконалим, ніж тебе створила природа» [4, с. 444].

Як зауважує Л. Савюк, «будучи структурним елементом державного апарату, правоохоронні органи у своїй діяльності застосовують заходи спеціального характеру, котрі прямо, а також не опосередковано здійснюють вплив на правопорушників. В той час, коли порушення прав і

свобод громадян пов'язане з порушенням конкретних правових норм про юридичну відповідальність, а відтак виникає необхідність припинення таких дій, розкриття злочинів, виявлення винних – це можуть здійснити відповідно інші підготовлені співробітники, здебільшого правники і юристи, зокрема фахівці, що володіють знаннями в інших галузях науки і практики. Виділяють такі основні ознаки правоохоронної діяльності, як обов'язковість рішень і дій правоохоронних органів, їх посадових осіб, прийнятих у межах їх компетенції та відповідно до чинного законодавства, для громадян, органів та організацій, яким вони адресовані; можливість безперешкодно оскаржити ці рішення в установленому законом порядку, зокрема в суді. Встановлена нормами також відповідальність посадових осіб правоохоронних органів за завдання шкоди громадянам чи юридичним особам» [5, с. 22–23].

У юридичній літературі, як зазначає А. Рижаков, серед ознак правоохоронного органу виділяють і правову регламентація його статусу та діяльності. Окрім того, серед завдань називають захист й охорону, забезпечення прав, свобод та законних інтересів і фізичних, і юридичних осіб, місцевих утворень, здобуття загальної безпеки, законності і правопорядку, боротьбу зі злочинністю; наявність у розпорядженні засобів, що передбачені в чинному законодавстві в його повноваженнях, котрі дозволяють вирішувати вказані завдання [6, с. 14]. Отже, під правоохоронним органом виступає установа чи організація, а в деяких випадках посадова чи інша особа залежно від своїх безпосередніх посадових обов'язків, наприклад, суд, слідчий, прокурор, Збройні Сили України тощо, котрі відповідно до Конституції повинні та мають право захищати права і свободи громадян, а і разі правопорушення притягувати їх до відповідальності.

Для правоохоронної діяльності характерне те, що вона реалізується завдяки встановленому законом порядку із забезпеченням відповідних визначених законом процедур. До прикладу, як пишуть К. Гуценко та М. Ковалев, рішення суду щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності та рішення про звільнення від відповідальності чи виправдання підсудного може бути прийняте тільки на основі кримінально-процесуального кодексу, тому в законах визначено правила для з'ясування справ про інші правопорушення [7, с. 8].

Узагальнюючи, доцільно відзначити, що юридичні заходи мають відповідати і регламентувати дії відповідно до законів. Наприклад, що стосується накладення адміністративного стягнення, конкретний орган не вправі призначити більш суворе покарання, ніж це передбачено в законі, кодексі чи іншому нормативно-правовому акті. Ще одна ознака стосується дотримання в законно визначеній процедурі того, що саме мається на увазі: рішення про застосування чи незастосування юридичних заходів впливу приймається у чітко визначеному законом порядку, з дотримання правил, яких не можна порушувати.

У XXI ст. правоохоронна діяльність, яку забезпечують правоохоронні та правозахисні органи, визначається лише правоохоронною функцією держави, а тому основним способом контролю і впливу держави на людей [8; 9]. А з іншого погляду, саме ця діяльність є об'єктивною потребою розвитку і держави, і суспільства, що спрямовується на забезпечення законності, правопорядку й дотримання основних принципів права. Потрібно зауважити, що забезпечення правопорядку може відбуватися лише в правових (законних) межах.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вважаємо, що саму свободу та відповідальність потрібно сприймати як природне благо, набуття, цінність, але в жодному разі не як щось часткове чи вторинне. Людина з давніх часів прагнула свободи, як чогось сокровенного, нездійсненого, котре вона тільки в праві вибороти, і тільки тоді вона зможе оцінити всю повноту і цінність свободи. Втім, як свідчить еволюційний процес розвитку людини, а відтак самої цивілізації, саме поняття «свобода» відходить на задній план. Формування перших суспільних груп, колективізація, створення першої держави так чи інакше обмежують свободу і накладають на неї відповідальність, яку в той час забезпечують так звані органи правопорядку, відтак з'явилася правоохоронна діяльність. Саме в цей час набувають популярності різноманітні органи державного примусу, які за основу своєї діяльності ставлять не захист та охорону населення, тогочасного суспільства, а, навпаки, шляхом приму-

су, контролю, обмеження свободи ставили людину в безвихідь, аби мати змогу керувати неї в державних, політичних та військових цілях. У процесі боротьби за власні права людина все-таки досягає своєї цілі, тож у Середньовіччі людині надається більша свобода, на це дещо вплинула релігійна думка, церква та підняття рівня свідомого розуміння тих процесів і явищ, з якими люди стикалися в той час. У Новітні часи та Наш час людина стає основною цінністю, тому правоохоронні органи головно здійснюють захист основних її прав, свобод та інтересів, щоб у майбутньому людина почувалася не як ресурс держави, а як невід'ємна її частина, завдяки якій і будується сучасна демократична, соціально-правова держава.

Список використаної літератури:

1. Платон. Государство / Платон ; пер. с древнегреч. ; под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса // Соч. : в 3 т. – М. : Мысль, 1971. – Т. 3, ч. 1. – С. 89–454.
2. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Наука, 1991. – 408 с.
3. Асмус В. Ф. Иммануил Кант / В. Ф. Асмус. – М. : Наука, 1973. – 540 с.
4. Кант И. Метафизика нравов / Иммануил Кант ; общ. ред. Ю. В. Перова // Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов. – М. : Мысль, 1995. – С. 259–507.
5. Савюк Л. К. Правоохранительные органы : учеб. / Л. К. Савюк. – М. : Юрист, 2004. – 671 с.
6. Рыжаков А. П. Правоохранительные органы : учеб. для вуз. / А. П. Рыжаков. – М. : Инфра-М, 2004. – 447 с.
7. Гуценко К. Ф. Правоохранительные органы : учеб. для юрид. вуз. и фак. / К. Ф. Гуценко, М. А. Ковалев. – М. : Зерцало-М, 2010. – 496 с.
8. Бліхар В. С. Філософсько-правова обумовленість реалізації принципів свободи та відповідальності у правоохоронній діяльності : монографія / В. С. Бліхар, М. М. Боднарчук. – Львів : Ліг-прес, 2016. – 252 с.
9. Цимбалюк М. М. Феноменологічні закономірності становлення фахівця органів внутрішніх справ : монографія / В. Р. Слівінський, М. М. Цимбалюк. – Львів : Ліг-прес, 2015. – 280 с.

Боднарчук М. М. Философско-правовое обоснование имплементации принципов «свобода» и «ответственность» в правоохранительную деятельность

В статье предпринята попытка философско-правового обоснования имплементации принципов «свобода» и «ответственность» в правоохранительную деятельность. Отмечено, что свобода в сфере диспозитивного сегмента правоохранительной деятельности определяется в основном пунктами конкретных договоров и соглашений, содержит указание на стороны, которые сами формулируют основы ответственности в случае ее несоблюдения. Однако, в этом случае, и правоохранительным и правозащитным органам отводится роль гаранта реализации свободы одной стороны и ответственности другой в случае невозможности достижения согласия. Выяснено, что плоскость принципов права в целом, принципов свободы и ответственности в частности, лежит в сфере права естественного, а попытка выводить эти категории в позитивно-правовое прагматическое измерение – задача сложная, но посильная и полезное.

Ключевые слова: имплементация, свобода, ответственность, правоохранительная деятельность, правоотношения, человек, философия права.

Bodnarchuk M. M. Philosophical and legal substantiation of the implementation of the principles of “freedom” and “responsibility” in law enforcement activities

In this article, an attempt is made to provide a philosophical and legal basis for the implementation of the principles of “freedom” and “responsibility” in law enforcement. It is noted that freedom in the sphere of the dispositive segment of law enforcement activity is determined primarily by the clauses of specific treaties and agreements, contains an indication of the parties who formulate the bases of responsibility in case of its non-compliance. However, in this case, both law enforcement and human rights bodies are given the role of guarantor of the realization of the freedom of one side and the responsibility of the other in the event that it is impossible to reach agreement. It was clarified that the plane of the principles of law in general, the principles of freedom and responsibility in particular, lies in the sphere of natural law, and the attempt to derive these categories into a positive legal pragmatic measurement is a difficult task, but feasible and useful.

Key words: implementation, freedom, responsibility, law enforcement, legal relations, people, philosophy of law.